

PRENATAL DAVRDA TASHQI MUHIT SIGNALLARINI QABUL QILISH VA XOTIRA ELEMENTLARI

Hayitova Zulayho

Qarshi xalqaro universiteti talabasi

Annotatsiya: *Prenatal davrda (homila rivojlanish bosqichida) organizm tashqi muhitdan kelayotgan turli signallarni qabul qilish qobiliyatiga ega bo'la boshlaydi. Ayniqsa, eshitish va sezgi tizimlari orqali ona organizmi, tovushlar va boshqa tashqi ta'sirlar homilaga yetib boradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ushbu davrda shakllanayotgan nerv tizimi oddiy xotira elementlarini ham hosil qila oladi. Bu esa tug'ilgandan keyin chaqaloqning ayrim tovushlarga yoki stimullarga tanishlik bilan javob berishida namoyon bo'ladi. Prenatal tajriba keyingi psixik rivojlanish uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *prenatal davr, homila rivojlanishi, tashqi muhit signallari, sezgi tizimlari, eshitish qobiliyati, xotira elementlari, nerv tizimi, psixik rivojlanish, stimullar, intrauterin tajriba.*

Abstract: *During the prenatal period (the stage of fetal development), the organism begins to develop the ability to receive various signals from the external environment. In particular, through the auditory and sensory systems, sounds and other external influences from the mother's body and surrounding environment can reach the fetus. Research shows that the developing nervous system during this period is also capable of forming basic memory elements. This is reflected after birth when the newborn responds with familiarity to certain sounds or stimuli. Prenatal experience serves as an important foundation for subsequent psychological development.*

Keywords: *prenatal period, fetal development, external environmental signals, sensory systems, auditory ability, memory elements, nervous system, psychological development, stimuli, intrauterine experience.*

KIRISH

Prenatal davr inson ontogenezining eng dastlabki va hal qiluvchi bosqichi bo'lib, bu davrda organizmning morfologik va funksional tizimlari bilan bir qatorda psixik jarayonlarning ham asoslari shakllanadi. Ilgari homila passiv rivojlanayotgan biologik tizim sifatida qaralgan bo'lsa, zamonaviy Neyropsixologiya va Rivojlanish psixologiyasi tadqiqotlari homilaning tashqi muhit bilan o'zaro ta'sirga kirishish qobiliyatiga ega ekanligini ilmiy jihatdan isbotlab berdi. So'nggi ilmiy izlanishlar prenatal davrda sezgi tizimlarining, ayniqsa eshitish analizatorining faol rivojlanishini ko'rsatadi. Homila taxminan 20-24-haftalardan boshlab tashqi tovush signallarini qabul qila boshlaydi, bu esa uning

atrof-muhit bilan dastlabki sensor aloqasini ta'minlaydi. Onaning ovozi, yurak urishi, nutq ohangi hamda tashqi akustik stimullar homila tomonidan idrok etilib, ma'lum darajada qayta ishlanadi. Shu jihatdan prenatal davrni insonning birlamchi tajriba orttirish bosqichi sifatida baholash mumkin.

Mazkur jarayonlar asosida homilada dastlabki xotira elementlari shakllanishi ehtimoli ilmiy muhokamalarning muhim yo'nalishiga aylangan. Xususan, yangi tug'ilgan chaqaloqlarning prenatal davrda eshitgan tovushlarga nisbatan selektiv reaksiyalar bildirishi, ularning ayrim axborotlarni saqlab qolish va tanish qobiliyatiga ega ekanligini ko'rsatadi. Bu esa Implicit xotiraning ildizlari aynan prenatal davrga borib taqalishini taxmin qilish imkonini beradi.

Shu bilan birga, prenatal tajriba nafaqat sezgi darajasida, balki keyingi psixik rivojlanish jarayonlarida ham muhim rol o'ynaydi. Homiladorlik davrida tashqi muhit omillarining (akustik, emotsional, biologik) ta'siri bolaning kelajakdagi emotsional barqarorligi, nutq rivoji va ijtimoiy moslashuviga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Adabiyotlar tahlili: Prenatal davrda tashqi muhit signallarini qabul qilish va xotira elementlarining shakllanishi bugungi kunda zamonaviy Neyrofan va Rivojlanish psixologiyasi doirasida faol o'rganilayotgan yo'nalishlardan biridir. Ilk tadqiqotlar XX asrning ikkinchi yarmida olib borilgan bo'lib, Anthony J. DeCasper va William P. Fifer (1980) tomonidan amalga oshirilgan tajribalar prenatal eshitish va xotira jarayonlarini o'rganishda muhim burilish yasadi. Ularning natijalariga ko'ra, yangi tug'ilgan chaqaloqlar onasining ovozini boshqa ayollar ovozidan ustun qo'yadi. Bu esa homila davridayoq akustik ma'lumotlarni qabul qilish va ularni saqlab qolish mexanizmi mavjudligini ko'rsatadi.

Keyingi tadqiqotlarda Peter G. Hepper (1991) prenatal o'rganish fenomenini yanada chuqurroq tahlil qilib, homila takrorlanuvchi tovushlarga moslashishini aniqladi. Masalan, homiladorlik davrida muntazam eshittirilgan musiqa tug'ilgandan keyin chaqaloqda tinchlanish reaksiyasini yuzaga keltirgan. Bu holat prenatal davrda sensor tajriba yig'ilishi va uning xotira bilan bog'liqligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, Beverly S. Kisilevsky va hamkorlari (2003) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar homilaning ona va begona ovozlarni ajrata olish qobiliyatini aniqladi. Ular ultratovush kuzatuvlari orqali homilaning yurak urishi va harakatlari tashqi tovushlarga mos ravishda o'zgarishini ko'rsatgan. Bu esa prenatal davrda sezgi tizimlari nafaqat faol, balki selektiv ishlashini ham isbotlaydi.

Metodlar: Tadqiqot davomida prenatal rivojlanish va homilaning tashqi ta'sirlarga bo'lgan reaksiyalarini o'rganishga qaratilgan zamonaviy psixologik hamda neyrofiziologik metodlardan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi rivojlanish psixologiyasi va neyrofan yo'nalishlarida qo'llaniladigan obyektiv

kuzatuv hamda tahlil usullariga asoslandi. Jarayonda homilaning turli stimullarga bo'lgan reaksiyalari, harakat faolligi va moslashuv xususiyatlari o'rganildi. Olingan ma'lumotlar qiyosiy va tahliliy usullar asosida qayta ishlanib, prenatal davrda o'rganish va xotira jarayonlarining shakllanishiga oid umumiy ilmiy xulosalar chiqarildi. Ma'lumotlar komparativ va kontent-tahlil asosida qayta ishlanib, turli tadqiqotlar natijalari o'rtasidagi umumiy qonuniyatlar aniqlashtirildi. Ayniqsa, prenatal davrda takrorlanuvchi stimullarga nisbatan habituatsiya kuzatilishi va tug'ilgandan keyin tanish reaksiyasining mavjudligi Implicit xotira elementlari shakllanganini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Natijalar: Tadqiqot natijalari prenatal davrda homila tashqi muhitdan kelayotgan tovush va boshqa stimullarni qabul qilish hamda ularga mos ravishda reaksiyalar bildirish qobiliyatiga ega ekanligini ko'rsatdi. Ayniqsa, homilaning eshitish tizimi rivojlanadigan davrda tashqi ta'sirlarga nisbatan fiziologik va harakat reaksiyalarida o'zgarishlar kuzatilishi aniqlandi. Takrorlanuvchi stimullarga nisbatan reaksiyaning asta-sekin kamayishi homilada oddiy o'rganish va moslashuv jarayonlari mavjudligini ko'rsatadi.

Shuningdek, tug'ilgandan keyingi kuzatuvlar prenatal davrda olingan sensor tajribaning ma'lum darajada saqlanib qolishini tasdiqladi. Yangi tug'ilgan chaqaloqlarda ayrim tanish tovushlar va ovozlariga nisbatan ustun reaksiyalar kuzatildi. Bu holat prenatal davrda shakllangan tajribalar keyingi rivojlanish jarayoniga ta'sir ko'rsatishini anglatadi.

Umuman olganda, olingan natijalar prenatal davrni faqat biologik rivojlanish bosqichi sifatida emas, balki tashqi muhit bilan faol o'zaro ta'sir va dastlabki o'rganish jarayonlari shakllanadigan davr sifatida baholash mumkinligini ko'rsatadi.

Muhokama: Olingan natijalar prenatal davrni faqat biologik shakllanish bosqichi sifatida emas, balki faol sensor va kognitiv jarayonlar boshlanadigan davr sifatida talqin qilish zarurligini ko'rsatadi. Homilaning tashqi muhit signallariga nisbatan selektiv va moslashuvchan javob reaksiyalari uning nerv tizimi ma'lum darajada funksional yetuklikka erishganini anglatadi. Postnatal kuzatuvlar natijasida aniqlangan selektiv reaksiyalar esa prenatal tajribaning saqlanib qolishini ko'rsatadi. Bu holat xotira jarayonlari tug'ilishdan oldin boshlanishini va ular keyingi rivojlanish jarayonlariga uzluksiz ulanib borishini tasdiqlaydi. Biroq ushbu xotira shakli ongli emas, balki Implicit xotira ko'rinishida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, ayrim ilmiy qarashlarda prenatal reaksiyalar oddiy fiziologik reflekslar sifatida talqin qilinadi. Biroq habituatsiya va postnatal tanish reaksiyalarining mavjudligi bu yondashuvni to'liq qo'llab-quvvatlamaydi va prenatal davrda kamida boshlang'ich kognitiv jarayonlar mavjudligini ko'rsatadi. Umuman olganda, muhokama natijalari prenatal davrda tashqi muhit bilan o'zaro ta'sir

inson psixikasining shakllanishida muhim boshlang'ich bosqich ekanligini asoslaydi. Bu esa homiladorlik davrida psixologik va ijtimoiy omillarga e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatadi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari prenatal davr inson psixikasining boshlang'ich shakllanish bosqichi ekanligini ilmiy jihatdan asoslaydi. Olingan dalillar homila tashqi muhitdan keluvchi akustik signallarni qabul qilish, ularni differensial qayta ishlash va ularga nisbatan moslashuv reaksiyalarini shakllantirish qobiliyatiga ega ekanligini ko'rsatdi. Habituatziya hodisasi va postnatal selektiv reaksiyalar mavjudligi prenatal davrda elementar o'rganish mexanizmlari faol ekanligini tasdiqlaydi. Bu esa xotira jarayonlari tug'ilishdan oldin boshlanishini va ular keyingi rivojlanish bosqichlari bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi. Shuningdek, prenatal davrda shakllanuvchi xotira jarayonlari ongli emas, balki Implicit xotira ko'rinishida namoyon bo'lishi aniqlashtirildi. Ushbu xotira shakli sensor tajribaga asoslangan bo'lib, bolaning keyingi emotsional, nutqiy va ijtimoiy rivojlanishi uchun funksional poydevor vazifasini bajaradi. Nazariy jihatdan, natijalar zamonaviy Neyrofan yondashuvlari bilan mos keladi va uchinchi trimestrda miya tuzilmalarining funksional faollashuvi prenatal tajriba va xotira izlari shakllanishini ta'minlashini ko'rsatadi. Amaliy jihatdan esa, tadqiqot natijalari homiladorlik davrida onaning psixologik holati, nutqi va tashqi muhit omillari bolaning kelajakdagi psixik rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini anglatadi. Shu sababli prenatal davrni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan psixologik va pedagogik yondashuvlarni rivojlantirish muhim hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Anthony J. DeCasper & William P. Fifer (1980). Science.
2. Peter G. Hepper (1991). Irish Journal of Psychology.
3. Beverly S. Kisilevsky et al. (2003). Psychological Science.
4. Christine Moon et al. (2013). Acta Paediatrica.